

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑΕΤΙΑ *

Οι βαλκανικές σπουδές στην Ελλάδα είχαν παρουσιάσει, όπως είναι γνωστό, μιὰ περίοδο άκμης στο διάστημα του Μεσοπολέμου, ιδίως μετά τὸ 1930, όταν στο πολιτικό κλίμα και τις διακρατικές σχέσεις τῶν βαλκανικῶν κρατῶν κυριάρχησε ἡ ιδέα τῆς προσέγγισης με ἀπώτερο στόχο τὴ Βαλκανική Ένωσι. Ἡ λαίλαπα ὅμως τοῦ Β' παγκόσμιου πολέμου, πού τότες συμφορές σκόρπισε στὴν ἀνθρωπότητα, ἀνέκοψε ἀτότομα τὴν ἀνοδική πορεία τῶν σπουδῶν αὐτῶν και διέλυσε κάθε ὄραμα γιὰ τὴν ἔνωσι τῶν βαλκανικῶν λαῶν. Στὴν Ελλάδα ιδίως, ὅπου ἡ συμφορὰ παρατάθηκε ὡς τὸ 1950 περίπου με τὴν τραγωδία τοῦ ἐμφύλιου πολέμου, οἱ συνθήκες κάθε ἄλλο παρὰ εὐνοοῦσαν τὴν ἀνάπτυξι τῶν σπουδῶν αὐτῶν. Τὰ βαλκανικά κράτη εἶχαν μοιραστῆ σὲ δυὸ κόσμους, ἀντίθετους ἰδεολογικά και ἔχθρικούς, γι' αὐτὸ και κάθε ἐπιστημονικό ἐνδιαφέρον γιὰ τις χῶρες αὐτές και τοὺς λαοὺς τους ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ παρερμηνευθῆ και νὰ θεωρηθῆ ὡς ταύτιση με τὴν ἀντίθετη ἰδεολογία. Μ' ἄλλα λόγια ἦταν παράτολμη, τουλάχιστο, πράξι νὰ ἐπιχειρήσι ἕνας ἐπιστήμονας νὰ μάθῃ ρωσικά ἢ βουλγαρικά, ἢ νὰ ἐκδηλώσι ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἱστορία και τὸν πολιτισμὸ τῶν βόρειων γειτόνων μας. Τὸ ψυχοπολεμικό κλίμα και ἡ φοβία τοῦ «ἀπὸ βορρᾶ» κινδύνου δὲν εὐνοοῦσαν κάτι τέτοιο και ὅ,τι τυχὸν δημοσιεύταν εἶχε μᾶλλον ἔχθρικό χαρακτήρα. Ἴσως κάτι ἀνάλογο νὰ συνέβαινε και ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ.

Στὴ δεκαετία ὅμως τοῦ 50 τὰ πράγματα ἀλλάζουν σημαντικά. Ἡ Ελλάδα εἶχε πιά ἀνάγκη ἀπὸ ἐσωτερική γαλήνη και σχέσεις «καλῆς γειτονίας». Παρὰ τις διαφορές, πού ἐξακολοθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν, οἱ σχέσεις της με τοὺς γείτονές της βελτιώνονται και τις διπλωματικές και ἐμπορικές ἐπαφές ἀκολουθοῦν οἱ ἐπιστημονικές και καλλιτεχνικές, οἱ ὁποῖες μάλιστα πολλές φορές προηγοῦνται. Τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ γνῶσι τῶν γειτονικῶν λαῶν ἀναζωπυρώνεται και οἱ βαλκανικές σπουδές παίρνουν νέα ὄθησι, ἀποκτοῦν εὐρύτητα και συνο-

* Ἀνακοίνωσι πού ἔγινε στὰ βουλγαρικά στο Β' Διεθνὲς Συμπόσιο τὸ ὁποῖο ὀργάνωσε (19-24 Φεβρουαρίου 1984) στο Smoljan τῆς Ροδόπης ἡ Ἱστορική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας με θέμα «Πανεπιστημιακή ἔρευνα και διδασκαλία τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας στη χώρα μας και στο ἔξωτερικό» (Universitetski izledvanija i prepodavanija po bálkarska istorija u nas i v čužbina).

χή και μπαίνουν σε νέα βάση με διεθνή χαρακτήρα. Τήν εποχή αυτή ιδρύονται νέα κέντρα έρευνών, έπιστημονικές έπιτροπές, πανεπιστημιακές έδρες, περιοδικά κ.λ. και, κυρίως, διευρύνονται οι επαφές και η συνεργασία με τους έπιστήμονες τών άλλων χωρών, ιδίως τών βαλκανικών¹. 'Η έπιθυμία να φωτιστῆ τὸ κοινὸ ιστορικὸ παρελθὸν και νὰ βρεθοῦν τὰ σημεῖα ὅχι πού χωρίζουν, ἀλλά πού ένώνουν τούς βαλκανικούς λαούς, γίνεται κοινὸ αἷτημα τών έπιστημόνων, πιδ πολὺ τών νέων πού εἶναι περισσότερο ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ έθνικιστικές ἢ σωβινιστικές προκαταλήψεις. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα ἀναπτύσσεται στή χώρα μας και τὸ ένδιαφέρον τών 'Ελλήνων έρευνητῶν γιά τῆ μελέτη τῆς βουλγαρικῆς ιστορίας, πού θά ἐπιχειρήσουμε στή συνέχεια νὰ σῶς παρουσιάσουμε σε γενικές γραμμές.

Ὡς κέντρο τών βαλκανολογικῶν σπουδῶν στήν 'Ελλάδα ἀναδείχθηκε ἡ Θεσσαλονίκη, γι' αὐτὸ και θά ἀρχίσουμε τὴν εξέταση τοῦ θέματός μας ἀπὸ τὰ ιδρύματα τῆς πόλης αὐτῆς. 'Εξ άλλου στή Θεσσαλονίκη πραγματοποιήθηκε και τὸ πρῶτο ἀποφασιστικὸ βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτῆ με τὴν ίδρυση τὸ 1953 τοῦ 'Ιδρύματος Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου (I.M.X.A.).

'Η πιδ σημαντικῆ ἴσως έπιστημονικῆ δραστηριότητα στὸν τομέα τῆς σλαβολογίας γενικότερα και, φυσικά, και τῆς βουλγαρολογίας μπορούμε νὰ πούμε ὅτι ἔχει ἐκδηλωθῆ ἀπὸ τὸ I.M.X.A.². Στις τρεῖς δεκαετίες τῆς ζωῆς του τὸ ίδρυμα αὐτὸ, παρὰ τίς οἰκονομικές δυσκολίες πού εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει και τὴν ἔλλειψη ἐπαρκῶς προσωπικοῦ, ἐκπλήρωσε ἱκανοποιητικά τὴν ἀποστολῆ του με τὴ συγκρότηση εἰδικῆς βιβλιοθήκης, τίς ἐκδόσεις του, τὴ συμμετοχῆ τών συνεργατῶν του σε ἑλληνικά και διεθνή συνέδρια, τὴ διδασκαλία τών βαλκανικῶν γλωσσῶν κ.λ., και πέτυχε τὴν ἀναγνώριση ὅλων τών ἀντίστοιχων ξένων ιδρυμάτων.

'Απὸ τίς αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις τοῦ I.M.X.A., πού ξεπερνοῦν τίς 200 και πού πολλές ἀπ' αὐτές εἶναι δημοσιευμένες σε ξένες γλώσσες (ιδίως στὰ ἀγγλικά), μερικῆς ἀναφέρονται στίς ἑλληνοβουλγαρικές σχέσεις, κατὰ τούς νεώτερους ιδίως χρόνους, ένῶ ἀρκετές άλλες εξέτάζουν παρόμοια θέματα σ' ἓνα τμήμα τους. Τὰ ιστορικά θέματα πού έρευνῶνται στὰ δημοσιεύματα αὐτὰ εἶναι τὰ ἐξῆς: 'Η ζωῆ και ἡ δράση τών ἀδελφῶν Κυρίλλου και Μεθόδιου³, οἱ ἀγῶνες τών

1. Γιά τίς βαλκανικές γενικά σπουδές στήν 'Ελλάδα και γιά τίς σλαβικές πιδ εἰδικά βλ. τὰ ἀντιστοιχα ἄρθρα τών *Μαρίας Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου*, *Οἱ βαλκανικές σπουδές στήν 'Ελλάδα, «Δωδώνη»* 5 ('Ιωάννινα 1976) 209-222, και *Charalambos K. Papastathis*, *Les études slaves en Grèce (1960-1969)*, «Cyrillomethodianum» 1 (Θεσσαλονίκη 1971) 183-203, ὅπου και ἡ σχετικῆ βιβλιογραφία.

2. Γιά τὸ θέμα αὐτὸ βλ. *Stephanos I. Papadopoulos*, *L' Institut d' Etudes Balkaniques de Salonique et sa contribution au développement des études bulgares en Grèce*, «Σύμμεικτα Νεώτερης 'Ιστορίας», τεῦχ. Α' ('Ιωάννινα 1982) 75-82.

3. Βλ. *Βασ. Λασούρα*, *Κυρίλλος και Μεθόδιος οἱ ἱεραπόστολοι τών Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 1966.

Βουλγάρων γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τους κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰ.¹, τὸ Βουλγαρικό Ἐκκλησιαστικό Ζήτημα², οἱ ἑλληνοβουλγαρικὲς σχέσεις κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς καὶ τὸν Α΄ παγκόσμιον πόλεμον³, τὸ Συνέδριον εἰρήνης τῶν Παρισίων, ἡ Συνθήκη τοῦ Neuilly τοῦ 1919 καὶ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Βουλγαρίας⁴, ἡ Συνθήκη Εἰρήνης τῶν Παρισίων τοῦ 1946 καὶ οἱ ἑλληνοβουλγαρικὲς σχέσεις⁵ καὶ ἄλλα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἕνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐκδόσεων τοῦ I.M.X.A. πού, ἐνῶ ἐκ πρώτης ὄψεως ἀφοροῦν τὴν ἑλληνικὴ ἱστορία, ἐνδιαφέρουν μολατωῦτα καὶ τὸν ἐρευνητὴ τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας, γιὰτὶ τὰ ἔργα αὐτὰ ἀναφέρονται σὲ θέματα πού στὸ παρελθὸν ἀπασχόλησαν ζωηρὰ καὶ τοὺς δυὸ λαούς. Τέτοιες εἶναι οἱ ἐκδόσεις πού ἀναφέρονται στὴν κρίση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος κατὰ τὰ ἔτη 1875-1878 καὶ στὶς συνέπειές της γιὰ τοὺς δυὸ λαούς⁶, στὴν τοπικὴ ἱστορία τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ό αἰ.⁷, στὸ θέμα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας⁸, στὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα⁹ κ.λ.

1. Βλ. σχετικὰ στὸ βιβλίον τοῦ *Στεφ. Παπαδοπούλου*, Ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966.

2. Γιὰ τὸ Βουλγαρικό Ἐκκλησιαστικό Ζήτημα βλ. στὸ ἔργο τῆς *D. Dontas*, Greece and the Great Powers 1863-1875, Θεσσαλονίκη 1966, καὶ γιὰ τὸ Βουλγαρικό Πατριαρχεῖο τοῦ μητροπολίτη Κίτρους *Βαρνάβα Δ. Τζωρζάτου*, Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχείων, μετὰ ἱστορικῶν ἀνασκοπήσεων, Ἀθήνα 1972.

3. Βλ. τὰ βιβλία τῶν: Ἀθανασίου *Σουλιώτη - Νικολαΐδη*, Ἡμερολόγιον τοῦ Πρώτου Βαλκανικοῦ πολέμου, Θεσσαλονίκη 1962, *Κων. Ν. Ζωρομανίδη*, Ἡμερολόγιον πορειῶν καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων 1912-1913, Θεσσαλονίκη 1975, καὶ *A. Mazarakis-Ainian*, Mémoires, Θεσσαλονίκη 1979. Πρὸβλ. καὶ *Christos Theodoulou*, Greece and the Entente, August 1, 1914 - September 25, 1916, Θεσσαλονίκη 1971, καὶ *George Leon*, Greece and the Great Powers, 1914-1917, Θεσσαλονίκη 1974.

4. Βλ. *N. Petsalis-Diomidis*, Greece at the Paris Peace Conference (1919), Θεσσαλονίκη 1978, καὶ *Παν. Δ. Μηλιώτη*, Ἡ ἐν Νεὺγὺ σύμβασις τῆς ἑλληνοβουλγαρικῆς μεταναστεύσεως τῆς 14/17 Νοεμβρίου 1919 καὶ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς, Θεσσαλονίκη 1962.

5. Βλ. *D. S. Constantopoulos*, The Paris Peace Conference of 1946 and the Greek-Bulgarian relations, Θεσσαλονίκη 1956.

6. Βλ. *Christ. Naltsas*, Der San Stephano Vertrag und das Griechentum, Θεσσαλονίκη 1956, καὶ *Evang. Kofos*, Greece and the Eastern Crisis 1875-1878, Θεσσαλονίκη 1975.

7. Βλ. σχετικὰ τὶς ἐξῆς ἐκδόσεις τοῦ I.M.X.A.: *Γ. Χατζηκρυφακοῦ*, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιουσίας ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν (1905-1906), β' ἔκδοσις, 1962. *Κων. Βαβούσκου*, Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Πελαγονίας εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, 1959. *Τοῦ ἴδιου*, Der Beitrag des Griechentums von Pelagonien zur Geschichte des neueren Griechenlands, 1963. *Κων. Μπώνη*, Ἡ Στρώμνιτσα, 1961. Ἀθαν. Ἀγγελιοπούλου, Βόρειος Μακεδονία. Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Στρωμνίτισης, 1980. *Ν. Μπάλλα*, Ἱστορία τοῦ Κρουσόβου, 1962. Ἀθαν. Πάσχου, Ἱστορία τῆς Λιγκοβάνης, 1962. *Th. N. Vlachos*, Die Geschichte der byzantinischen Stadt Melenikon, 1969.

8. Βλ. *Χριστοφ. Νάλτσα*, Ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Ἡ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ὁ ναυτικὸς ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος 1885-1886, Θεσσαλονίκη 1963.

9. Βλ. π.χ. τὰ δημοσιεύματα τῶν: *Χριστοφ. Νάλτσα*, Τὸ Μακεδονικὸν Ζήτημα καὶ

Ἄρκετὰ ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα αὐτὰ εἶναι προσωπικὲς μαρτυρίες ἀτόμων ποὺ πρωτοστάτησαν στὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καί, ὅπως εἶναι φυσικό, ἀντιπροσωπεύουν μιὰ μόνον ἄποψη τοῦ θέματος, τὴν ἑλληνική¹, παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν παύουν νὰ εἶναι χρήσιμα καὶ γιὰ τὸν ἐρευνητὴ τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας.

Τὸ 1960 τὸ I.M.X.A. ἄρχισε νὰ ἐκδίδη καὶ τὸ περιοδικό του ὄργανο, τὸ «Balkan Studies», ποὺ γρήγορα καθιερώθηκε σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα διεθνή περιοδικὰ τοῦ εἴδους του. Ἀνάμεσα στὰ ἄρθρα ποὺ ἔχουν δημοσιευθῆ μέχρι σήμερα στὸ περιοδικό αὐτὸ (στὶς κυριότερες εὐρωπαϊκὲς γλώσσες: ἀγγλικά, γαλλικά καὶ γερμανικά) ὑπάρχουν περισσότερα ἀπὸ 50 ποὺ ἀναφέρονται στὸ σύνολό τους σὲ θέματα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας, τόσο τῆς μεσαιωνικῆς ὅσο καὶ τῆς νεώτερης. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύουμε ἐδῶ μερικὰ ἀπὸ τὰ θέματα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν, ὅπως εἶναι π.χ. τὸ φιλολογικὸ ἔργο τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Μεθοδίου², ἡ κατάργηση τοῦ Πατριαρχείου τοῦ Τιρνόβου³, τὸ πρῶτο βουλ-

ἢ Σοβιετικὴ πολιτικὴ, 1954. *G. Zotiades*, The Macedonian Controversy, 1961. *St. Kyriakides*, The northern ethnological boundaries of Hellenism, 1955. *I. Σ. Νοτάρη*, Παῦλος Μελάς, βιογραφία, 1955. *B. Λαούρδα*, Ἡ Πηνελόπη Δέλτα καὶ ἡ Μακεδονία, 1958. *Χρ. Νάλτσα*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, 1958. *Δημ. Εὐρυγένη*, Ὁ Ἵων Δραγοῦμης καὶ ἡ Μακεδονικὸς Ἀγὼν, 1961. *Βασ. Λαούρδα*, Τὸ Ἑλληνικὸν Γενικὸν Προξενεῖον Θεσσαλονίκης 1903-1908, Θεσσαλονίκη 1961. *Στιλπ. Κυριακίδου*, Σύντομος ἐπισκόπησις τῆς ἱστορίας τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, 1962. *B. Λαούρδα*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν, 1962 (τὸ ἴδιο καὶ στὰ ἰταλικά). *Douglas Dakin*, The Greek Struggle in Macedonia, 1897-1917, Θεσσαλονίκη 1966. *Χρ. Γεωργίου*, Ὁ Γέφυρας καὶ τὰ γεγονότα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα, 1966. *Ἀθ. Ἀγγελοπούλου*, Αἱ ξένοι προπαγάνδαι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Πολυανῆς κατὰ τὴν περίοδον 1870-1912, Θεσσαλονίκη 1973. *C. A. Vanouskos*, Greek Macedonia's Struggle for freedom, 1973. *Κων. Βακαλοπούλου*, Ὁ Βόρειος Ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν πρώιμη φάση τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα (1878-1894), Θεσσαλονίκη 1983. Βλ. ἐπίσης καὶ τίς ἐξῆς ἐκδόσεις ἐγγράφων: *I. Κ. Βασδραβέλλη*, Τουρκικὰ ἔγγραφα περὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, 1958. *Χρυσστόμου Καλαφάτη μητροπολίτου Δράμας*, Ἐκθέσεις περὶ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος 1903-1907, Θεσσαλονίκη 1960. *Βασ. Λαούρδα*, Ἡ Μητρόπολις Νευροκοπίου 1900-1907. Ἐκθέσεις τῶν μητροπολιτῶν Νικοδήμου καὶ Θεοδώρητου, 1961. *F. R. Bridge*, Austro-hungarian documents relating to the Macedonian Struggle, 1896-1912, Θεσσαλονίκη 1976.

1. Βλ. *Ναοὺμ Σπανοῦ*, Ἀναμνήσεις ἐκ τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, Θεσσαλονίκη 1957. *Περικλ. Ἀργυροπούλου*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (ἀπομνημονεύματα), 1957. *Γερμανοῦ Καραβαγγέλη*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (ἀπομνημονεύματα), β' ἐκδοση, 1959. *Ἀθανασίου Σουλιώτη-Νικολαΐδη*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν. Ἡ «Ὄργανωσις Θεσσαλονίκης» 1906-1908, Θεσσαλονίκη 1959. *Γεωργίου Δικωνόμου Μακρῆ*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (ἀπομνημονεύματα), 1959. *Παναγιώτη Παπατζαγετέα*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (ἀπομνημονεύματα), 1960. *Ἀλεξάνδρου Ζάννα*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (ἀναμνήσεις), 1960. *Βασιλείου Σταυροπούλου*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (ἀπομνημονεύματα) 1961. *Κ. Ι. Μαζαράκη - Αἰνιάνας*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν (ἀναμνήσεις), 1963.

2. Βλ. *Ant. - Em. N. Tachios*, L' Oeuvre littéraire de Cyrille et Méthode d' après Constantin Kostenecki, «Balkan Studies» 14 (1973) 293-302.

3. Βλ. *Ant. - Em. N. Tachios*, Die Aufhebung des bulgarischen Patriarchats von Tirnovo, δ.π. 4 (1963) 67-82.

γαρικό κράτος¹, ὁ μητροπολίτης Ἰλαρίων Τιρνόβου καὶ ἡ βουλγαρικὴ Ἀναγέννηση², τὸ ἔργο τοῦ Ν. Πίκκολο³, ὁ ἐλληνικὸς τύπος τῆς Βουλγαρίας⁴, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Βουλγαρίας στὸ ἀ' μιστὸ τοῦ 20οῦ αἰ.⁵, οἱ σερβοβουλγαρικὲς καὶ οἱ βουλγαροτουρκικὲς σχέσεις στὶς ἀρχὲς τοῦ αἰώνα μας⁶, ἡ συνθήκη τοῦ Neuilly⁷, τὸ ἀγροτικὸ κίνημα στὴ Βουλγαρία⁸ καὶ ἄλλα⁹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ ἀρκετὰ ἄλλα ἄρθρα ποὺ ἀναφέρονται στὶς συνθήκες τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ τοῦ Βερολίνου¹⁰, στὸ Μακεδονικὸ Ζή-

1. Βλ. *P. Charanis*, The Slavs, Byzantium, and the historical significance of the first bulgarian kingdom, ἔ.π. 17 (1976) 5-24.

2. Βλ. *Christ. Boulaki - Zissi*, Ilarion of Târnovo and the Renaissance in Bulgaria during the first decades of the 19th Century, ἔ.π. 17 (1976) 123-130.

3. Βλ. *V. Beševliev*, Eine Unvollendete Tragödie von Dr. N. S. Pikkolo, ἔ.π. 17 (1976) 225-228.

4. Βλ. *Despina Loukidou-Mavridou*, An Outline of the Greek Press in Bulgaria (1879-1906), ἔ.π. 19 (1978) 345-357.

5. Βλ. *D. Poulakos*, Aspects of Bulgarian foreign policy, ἔ.π. 2 (1961) 299-308.

6. Βλ. τὰ ἄρθρα τῶν *G. Hering*, Die serbisch-bulgarischen Beziehungen am Vorabend und Während der Balkankriege, ἔ.π. 3 (1962) 297-326, 4 (1963) 347-378, καὶ *Fr. Wolfgang-Uwe*, Bulgarian-Turkish Relations in the Summer of 1915, ἔ.π. 18 (1977) 363-379.

7. Βλ. *St. Nestor*, Greek Macedonia and the Convention of Neuilly (1919), ἔ.π. 3 (1962) 169-184.

8. Βλ. *J. Bell*, The genesis of Agrarianism in Bulgaria, ἔ.π. 16 (1975) 73-92.

9. Σὲ θέματα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας καὶ τῆς βουλγαρολογίας γενικότερα ἀναφέρονται καὶ τὰ παρακάτω ἄρθρα τοῦ «Balkan Studies»: *N. M. Kontoleon*, The Gold Treasure of Panagurichte, ἔ.π. 3 (1962) 185-200. *W. A. William*, Politics and Scholarship in Bulgaria, ἔ.π. 8 (1967) 138-149. *T. Mateescu*, Les Diocèses Orthodoxes de la Dobroudja sous la domination ottomane, ἔ.π. 13 (1972) 299-300. *A. I. Thaworis*, Die Archaismen der griechischen Lehnwörter im Bulgarischen, ἔ.π. 16 (1975) 146-153. *Τοῦ ἴδιου*, Greek loanwords in modern Bulgarian, ἔ.π. 20 (1979) 19-53. *Gr. Th. Stathis*, Ioasaph Rilotes et ses «Exégéseis» à certain compositions byzantines, ἔ.π. 17 (1976) 131-142. *N. Todorov*, L' Insurrection d' Avril et l' opinion publique grecque, ἔ.π. σ. 229-240. *B. Papoulia*, Althrakien als historischen Einheit, ἔ.π. 18 (1977) 331-361. *M. Negreponi-Delivanis*, Les relations commerciales entre la Grèce et la Bulgarie, ἔ.π. 22 (1981) 35-42. *Ph. Malingoudis*, «Die Bulgarien im byzantinischen Reich» - Kritische Bemerkungen, ἔ.π. σ. 247-267.

10. Βλ. *C. Vavoukos*, Les Réglementations Juridiques opérées par le Traité de San-Stefano au Sud de la Péninsule d' Hemus et ses répercussions ethnologiques, ἔ.π. 17 (1976) 269-282. *H. Batowski*, A centenary: Two Partitions of European Turkey. San Stefano and Berlin - A Comparison, ἔ.π. 19 (1978) 227-237. Πρὸς καὶ *D. Iliadou*, Les Balkans jouet de la politique des puissances européennes pendant les XVIIIe et XIXe siècles, ἔ.π. 16 (1975) 133-190.

τημα¹, τούς βαλκανικούς πολέμους² κ.λ.³, και που παρουσιάζουν και αυτά ένα σημαντικό ενδιαφέρον για τούς έρευνητές τής βουλγαρικής ιστορίας.

Ἡ εἰκόνα τῆς δραστηριότητος τοῦ Ι.Μ.Χ.Α. στὸν τομέα ποῦ ἐξετάζουμε δὲν θὰ ἦταν πλήρης, ἂν δὲν ἀναφερόμασταν μὲ λίγα λόγια σὲ δυὸ ἀκόμη θέματα: στὴν ἐτήσια ἐκδόση τῆς «Βαλκανικῆς Βιβλιογραφίας», ποῦ κάνει γνωστὰ στοὺς Ἕλληνες ἐπιστήμονες τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνας τῶν γειτονικῶν λαῶν⁴, καὶ στὴν ἴδρυση Σχολῆς γιὰ τὴ διδασκαλία τῶν βαλκανικῶν γλωσσῶν ποῦ λειτουργεῖ μ' ἐπιτυχία ἐδῶ καὶ 20 χρόνια καὶ στὴν ὁποία ἡ βουλγαρική

1. Βλ. τὰ ἄρθρα τῶν *E. Kofos*, Dilemmas and orientations of Greek policy in Macedonia: 1878-1886, ἔ.π. 21 (1980) 45-55. *St. Papadopoulos*, Ecoles et Associations grecques dans la Macédoine du Nord durant le dernier siècle de la domination turque, ἔ.π. 3 (1962) 397-442. *M. G. Papaconstantinou*, The Struggle of Hellenism over Macedonia. A survey of recent bibliographie, ἔ.π. 1 (1960) 129-142. *D. Dakin*, British Sources concerning the Greek Struggle in Macedonia 1901-1909, ἔ.π. 2 (1961) 71-84.

2. Γιὰ τὶς ἑλληνοβουλγαρικές σχέσεις κατὰ τὴν περίοδο τῶν βαλκανικῶν πολέμων βλ. τὰ ἄρθρα τῶν: *Ch. Fragistas*, The Balkan Wars. Their meaning in the History of Greece, ἔ.π. 3 (1962) 247-256. *D. Dakin*, The Diplomacy of the Great Powers and the Balkan States, 1908-1914, ἔ.π. σ. 327-374. *H. Batowski*, The Failure of the Balkan Alliance of 1912, ἔ.π. 7 (1966) 111-122. *E. Prevelakis*, Eleutherios Venizelos and the Balkan Wars, ἔ.π. σ. 363-378. Ἐπίσης γιὰ τὸν Α' παγκόσμιο πόλεμο βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ *D. J. Delivanis*, Les conséquences des stipulations financières et économiques du traité de Versailles dans les Balkans, ἔ.π. 20 (1979) 219-233.

3. Βλ. ἀκόμη: γιὰ τὶς βυζαντινοβουλγαρικές σχέσεις τὰ ἄρθρα τῶν *St. P. Kyriakides*, The Northern Boundaries of Hellenism on the 7th and 8th centuries, ἔ.π. 1 (1960) 57-64 καὶ *D. Obolensky*, The Cult of Byzantine - Slav Relations, ἔ.π. 15 (1974) 3-20. Πρβλ. καὶ *G. Cront*, La Loi Agraire Byzantine dans les pays du sud-est européen, ἔ.π. σελ. 49-60, καὶ *Ch. K. Papastathis*, Zur Verbreitung der «Hexabiblos» des Harmenopoulos im slawischen Raum, ἔ.π. 17 (1976) 67-78 γιὰ θέματα δικαίου. Γιὰ τὴν περίοδο τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821 βλ. *Sp. D. Loucatos*, Le philhellénisme balkanique pendant la lutte pour l'indépendance hellénique, ἔ.π. 19 (1978) 249-283. Γιὰ τὶς ἑλληνοβουλγαρικές σχέσεις στὴν περίοδο τοῦ Μεσοπολέμου βλ. τὰ ἄρθρα τῶν *B. Raditsa*, Venizelos and the struggle around the Balkan Pact, ἔ.π. 6 (1965) 119-130. *H. Psomiades*, The diplomacy of Theodoros Pangalos 1925-1926, ἔ.π. 13 (1972) 1-16, καὶ *C. Svolopoulos*, Le problème de la sécurité dans le Sud-Est Européen de l'entre-deux-guerres: A la recherche des origines du Pacte Balkanique, ἔ.π. 14 (1973) 247-292. Τέλος, γιὰ τὸ ἴδιο θέμα κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Β' παγκόσμιου πολέμου καὶ ἐξῆς βλ. *H. Batowski*, Proposal for a Second front in the Balkans in September 1939, ἔ.π. 9 (1968) 335-344, καὶ *H. N. Howard*, Greece and its Balkan Neighbors (1948-1949). The United Nations Attempts at Conciliation, ἔ.π. 7 (1966) 1-26.

4. Τὸ 1964 τὸ Ι.Μ.Χ.Α. ἄρχισε νὰ ἐκδίδη ἓνα βιβλιογραφικὸ δελτίο μὲ τὸν τίτλο «Δελτίον Σλαβικῆς Βιβλιογραφίας» καὶ ὡς τὸ 1972 εἶχαν κυκλοφορήσει 30 μικρὰ τεύχη. Κυκλοφόρησαν ἐπίσης καὶ μερικὰ τεύχη «Ρουμανικῆς» καὶ «Τουρκικῆς» βιβλιογραφίας. Ἀπὸ τὸ 1973 τὰ παραπάνω πῆραν τὴ μορφή τῆς «Βαλκανικῆς Βιβλιογραφίας» ποῦ ἐκδίδεται σὲ δύο ὀγκώδεις τόμους κάθε χρόνο. Στὸν πρῶτο τόμο παρουσιάζονται διάφορα βιβλία, μελέτες καὶ ἄρθρα ποῦ ἀναφέρονται σὲ βαλκανικὰ θέματα, ἐνῶ ὁ δεύτερος περιλαμβάνει μεταφράσεις ἄρθρων, καθὼς καὶ μερικὲς μελέτες τῶν συνεργατῶν τοῦ Ι.Μ.Χ.Α.

γλώσσα κατέχει τὴν πρώτη θέση¹. Ἔτσι, γιὰ πρώτη φορά, παρέχεται ἡ δυνατότητα στοὺς Ἑλληνες ἱστορικοὺς νὰ προσεγγίσουν ἄμεσα καὶ τὴ βουλγαρικὴ βιβλιογραφία.

Ἰδιαίτερη, τέλος, μεία θὰ πρέπει νὰ γίνῃ γιὰ τὴν πρωτοβουλία τοῦ I.M.X.A., νὰ ὀργανώσῃ, σὲ συνεργασία μὲ τὸ Βαλκανολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, διμερῆ συμπόσια μὲ γενικὸ θέμα: «Πολιτικὲς καὶ πολιτιστικὲς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου ἕως τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰώνα». Μέχρι σήμερα ἔχουν ἤδη πραγματοποιηθῆ τρία τέτοια συμπόσια (δύο στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἓνα στὴ Σόφια) καὶ ἦταν, νομίζουμε, ἡ πρώτη φορά πού Ἑλληνες καὶ Βούλγαροι εἰδικοί, μέσα σὲ μιὰ ἀμοιβαία ἀτμόσφαιρα κατανόησης καὶ φιλίας, συζήτησαν πάνω σὲ κοινὰ θέματα τῆς ἱστορίας τῶν δυῶν λαῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς κοινῆς αὐτῆς ἔρευνας εἶναι πραγματικὰ ἀξιόλογα².

Παράλληλα μὲ τὸ I.M.X.A. σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ ἐρευνητικὴ δραστηριότητα τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, τοῦ πιὸ ἀξιόλογου ἐπιστημονικοῦ σωματείου τῆς Β. Ἑλλάδας, πού ἐδῶ καὶ μισὸ περίπου αἰῶνα συμβάλλει ἀποφασιστικὰ στὴν ἔρευνα τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος τῆς Μακεδονίας³. Ἄν καὶ ἡ κύρια ἀποστολὴ τοῦ σωματείου αὐτοῦ δὲν ἔχει ἄμεση σχέση μὲ τὴ βαλκανολογία ἢ, τουλάχιστον, περιορίζεται τοπικὰ σ' ἓνα μόνο τμῆμα τοῦ χώρου τῶν Βαλκανίων, δηλ. στὴ Μακεδονία, μολαταῦτα εἶναι φυσικὸ μέσα στὰ δημοσιεύματά του νὰ συναντᾶ κανεὶς καὶ ἀρκετὰ πού ἀφοροῦν ἑλληνοβουλγαρικὰ θέματα, σὲ σχέση πάντα μὲ τὴ Μακεδονία. Ἔτσι, περισσότερες ἀπὸ 20 αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἐνδιαφέρουν, μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς, καὶ τὸν ἐρευνητὴ τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας, γιατί ἀναφέρονται σὲ κοινὰ θέματα, ὅπως ἡ τοπικὴ ἱστορία διάφορων μακεδονικῶν πόλεων, ἡ κοινωνικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας⁴, ὁ ἀνταγωνισμὸς Ἑλλήνων καὶ

1. Σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι στὴ σχολὴ αὐτὴ γίνεται δεκτὸς ἓνας περιορισμένος ἀριθμὸς μαθητῶν (κυρίως ἐπιστήμονες καὶ φοιτητές). Στὰ πρῶτα 18 χρόνια τῆς λειτουργίας τῆς σχολῆς στὸ τμῆμα βουλγαρικῆς γλώσσας γράφτηκαν 1100 μαθητές, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸ 65% φοίτησε τουλάχιστον ἐπὶ ἓνα χρόνο.

2. Βλ. τὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν τοῦ Α' Συμποσίου, ἐκδοσὴ I.M.X.A., Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 316 + 37 εἰκόνες, πού περιλαμβάνει 26 ἐνδιαφέρουσες ἀνακινώσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων συνέδρων. Ἡ ἐκδοσὴ τῶν Πρακτικῶν τῶν Β' καὶ Γ' Συμποσίων ἐτοιμάζονται ἤδη ἀπὸ τὸ Βαλκανολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Σόφιας καὶ τὸ I.M.X.A. ἀντίστοιχα.

3. Γιὰ τὸ ἔργο γενικὰ τοῦ σωματείου αὐτοῦ βλ. *Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν*, 40 χρόνια 1939-1979, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη ἀρ. 62, Θεσσαλονίκη 1983.

4. Βλ. Στ. Γ. Παπαδοπούλου, Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970.

Βουλγάρων στο χώρο αυτό (μ' άλλα λόγια τὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα)¹, οἱ ἑλληνοβουλγαρικές σχέσεις κατὰ τὴ διάρκεια τῶν Βαλκανικῶν, τοῦ Α' καὶ Β' παγκόσμιου πολέμου², κ.λ. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ μερικά ἔργα ποῦ ἐξετάζουσι θέματα τὰ ὁποῖα ξεπερνοῦν τὰ τοπικὰ ὄρια τῆς Μακεδονίας, ὅπως εἶναι ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου³, τὸ Ζήτημα τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας⁴ καὶ ἄλλα, ἣ ἀσχολοῦνται μὲ θέματα καθαρὰ βουλγαρικῆς ἱστορίας, ὅπως ἡ αὐτοκέφαλη

1. Οἱ ἐκδόσεις τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν πάνω στὸ θέμα αὐτὸ εἶναι ἀρκετὲς καὶ κατανέμονται σὲ τρεῖς ἀπὸ τις σειρὲς τῶν δημοσιευμάτων της: Στὴ σειρά Α' (Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη) ἔχομε τὰ ἑξῆς: Γ. Χ. Μόδη, Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀρχηγοί, 1950. *Τοῦ ἴδιου*, Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ ἡ νεώτερη μακεδονικὴ ἱστορία, 1967. Ἀθ. Γ. Γερομιχαλοῦ, Ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τοῦ μητροπολίτου Πελαγονίας Ἰωακείμ Φοροπόλου καὶ αἱ ἐκθέσεις αὐτοῦ, 1968. Δημ. Ν. Κακκάβου Ἀπονημνεύματα (Μακεδονικὸς Ἀγὼν), 1972. Τίτου Σ. Καράντζαλη-Δημ. Γόννη, «Κῶδιξ τῆς ἀλληλογραφίας» τῶν Βοδενῶν Ἀγαθαγγέλου. Ἀγῶνες τοῦ Ἀγαθαγγέλου κατὰ τοῦ Βουλγαρισμοῦ (1870-1871), 1975. Στὴ σειρά Β' (Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη) περιλαμβάνονται τὰ δημοσιεύματα τῶν: Στυλ. Π. Κυριακίδου, Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, 1946. Δ. Κακκάβου, Ἡ Μακεδονία κατὰ τὴν τελευταίαν τεσσαρακονταετίαν καὶ τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν δίκαια, 1946. Ι. Κ. Βογιατζίδου, Τὰ πρὸς βορρᾶν ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, 1949. Ἐμμ. Θ. Γρηγορίου, Ἑλληνες καὶ Βούλγαροι, ἔκδ. 2α, 1954. Ἀλεξ. Λέτσα, (ἐπιμέλεια), Πανηγυρικὸν λεύκωμα Γερμανοῦ Καραβαγγέλη, μητροπολίτου Καστορίας, 1959. Στὴ σειρά Γ' (Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη) τὰ: Ἐδσφ. Ι. Μαυρουδῆ, Μακεδονία καὶ Μακεδονικὸς Ἀγὼν, 1968. Κων. Κ. Παπουλίδη, Ἡρωϊκὲς προσωπικότητες τῆς Ἐκκλησίας στὴν ὑπηρεσία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, 1968. Εὐάγγελου Κωφοῦ, Ἡ Μακεδονία στὴν γιουγκοσλαβικὴ ἱστοριογραφία, 1974. Πάυλου Τσάμη, Μακεδονικὸς Ἀγὼν, 1975. Μερικὰ ἀπὸ τὰ παραπάνω δημοσιεύματα, ἰδίως τῶν δύο τελευταίων σειρῶν, εἶναι ἐκλαϊκευτικὰ ἢ κείμενα διαλέξεων. Μερικὰ ἐπίσης, κυρίως ἐκεῖνα ποῦ ἐκδόθηκαν κατὰ τὴν δεκαετία 1945-1955, εἶναι κάπως ἐπηρεασμένα ἀπὸ τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς.

2. Βλ. σχετικὰ Νικ. Βλάχου, Ἡ συμμαχικὴ προσέγγισις τῶν τεσσάρων χριστιανικῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου κατὰ τὸ ἔτος 1912, Θεσσαλονικὴ 1952. Ἀλεξ. Δ. Ζάννα, Ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν Α' Παγκόσμιον πόλεμον. Ἡ παλινόστισις τῶν ὀμῆρων τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, 1968. Χρ. Α. Νάλτσα, Τὰ ἑλληνοσλαβικὰ σύνορα. Αἱ πρὸς βορρᾶν ἐθνικὰ μας διεκδικήσεις, 1946. Ν. Κ. Αιούμπα, Ἡ ἀναγκαία στρατηγικὴ διαρρῦθμισις τῶν ἑλληνικῶν συνόρων, 1946. Φιλ. Δραγοῦμη, Προσοχὴ στὴν Βόρειαν Ἑλλάδα, 1945-1948, Θεσσαλονικὴ 1949. *Τοῦ ἴδιου*, Τὰ ἑλληνικὰ δίκαια στὴ Διάσκεψιν τῆς Εἰρήνης, 1949. Ἀθ. Ι. Χρυσόχοῦ, Ἡ κατοχὴ ἐν Μακεδονίᾳ, Βιβλίον Β', Ἡ δρᾶσις τῆς βουλγαρικῆς προπαγάνδας, τεύχ. Α' (1941 καὶ 1942), τεύχ. Β' (1943 καὶ 1944), καὶ Βιβλίον Δ', Οἱ Βούλγαροι ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ τεύχ. Α' (1941 καὶ 1942) τεύχ. Β' (1943 καὶ 1944), Θεσσαλονικὴ 1950-1951. *Τοῦ ἴδιου*, Οἱ βόρειες ἐπαρχίαι τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ βουλγαρικὲς βεβίσεις, Θεσσαλονικὴ 1942. Καὶ γιὰ τὰ δημοσιεύματα αὐτὰ ἰσχύουν οἱ παρατηρήσεις ποῦ κάναμε καὶ γιὰ τὰ προηγούμενα.

3. Βλ. Χρ. Νάλτσα, Ἡ Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς, Θεσσαλονικὴ 1953.

4. Βλ. Α. Σ. Τούσα, Ἡ βουλγαρικὴ δολιότης καὶ οἱ ἀνθελληνικοὶ διωγμοὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ρωμυλίᾳ (1900-1906), Θεσσαλονικὴ 1948.

Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία κατὰ τὰ ἔτη 864-1235¹, ἡ Βουλγαρικὴ Ἀναγέννηση² κ.λ.

Σὲ παρόμοια θέματα ἀναφέρονται ἐπίσης καὶ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἄρθρα ποὺ ἔχουν δημοσιευθῆ στὸ περιοδικὸ «Μακεδονικά»³, ἐτήσιο ἐπιστημονικὸ ὄργανο τῆς Ἑταιρείας. Ἐδῶ, μπορεῖ ἀκόμη νὰ βρῆ κανεὶς καὶ μερικὲς μελέτες σχετικὰ μὲ τοὺς Πρωτοβουλγάρους⁴, τὶς βυζαντινοβουλγαρικὲς σχέσεις⁵, τὴ διάδοση τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου στοὺς Σλάβους⁶, τὸν Γρηγ. Pǎrlicev⁷, τὸ Ἀρμπανάσι⁸ καὶ ἄλλα.

Ἐπιβεβαίωση τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι σήμερα τὸ κύριο κέντρο τῶν βαλκανολογικῶν ἐρευνῶν στὴν Ἑλλάδα ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἵδρυση στὴν πόλη αὐτὴ τὸ 1975 τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Σλαβικῶν Μελετῶν μὲ πρωτοβουλία τοῦ γνωστοῦ σλαβολόγου καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἀντ. Ταχιάου. Τὸ σωματεῖο αὐτὸ, ἂν καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν του εἶναι

1. Βλ. Ἰω. Χρ. Ταριανίδη, Ἡ διαμόρφωσις τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας (864-1235), Θεσσαλονίκη 1976.

2. Βλ. Ἀντ. - Αἰμιλ. Ταχιάου, Ἡ ἐθνικὴ ἀφύπνισις τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ ἐμφάνισις βουλγαρικῆς ἐθνικῆς κινήσεως ἐν Μακεδονίᾳ, Θεσσαλονίκη 1974.

3. Βλ. π.χ. τὰ ἐξῆς ἄρθρα: α) γιὰ διάφορες μακεδονικὲς πόλεις τῶν Στ. Π. Κυριακίδου, Σημείωμα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς βυζαντινῆς πόλεως Μελενίκου, «Μακεδονικά» 3 (1953-1955) 404-407, Γ. Γ. Θεοχαρίδη, Μόρουνατς, τὸ δῆθεν σλαβικὸ ὄνομα τῆς Καβάλας, ὁ.π. 6 (1964-1965) 75-89. Γ. Βασδραβέλλη, Διάφοροι οἰκογένειαι τῶν Σερρών, Μελενίκου καὶ Μοναστηρίου Ρίλας κατὰ τὸ ἔτος 1824, ὁ.π. 7 (1966-1967) 369-373. Χρ. Γ. Ἀνδρεάδη, Ἀνέκδοτα ἔγγραφα τῶν κατοίκων Μεγαρόβου καὶ Τυρνόβου, ὁ.π. 21 (1981) 309-318· β) γιὰ τὸ Μακεδονικὸ Ζήτημα τὰ ἄρθρα τῶν Θεοδωρήτου Νευροκοπίου, Ἱστορικαὶ τινες πληροφοροφαί περὶ τῆς ἐνταῦθα Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Κοινότητος ἀπὸ τῆς ἐμφάνισις τοῦ Βουλγαρικοῦ Ζητήματος καὶ ἐντεῦθεν, ὁ.π. 2 (1941-1952) 414-457. D. Dakin, Βρεττανικὲς πηγὲς σχετικὲς μὲ τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα (1901-1909), ὁ.π. 5 (1961-1962) 306-319. Γ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἐγγραφα καὶ ἄλλα σχετικὰ πρὸς τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα ἐκ Βεροῖας, ὁ.π. σ. 458-464. Γ. Πάλλα, Δημοτικὰ ἄσματα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος εἰς σλαβικὸν ἰδίωμα, ὁ.π. σ. 464-478. Κ. Α. Βακαλοπούλου, Ἀνέκδοτο μητρῶο τῶν μαχητῶν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνα, ὁ.π. 19 (1979) 40-92· γ) γιὰ τὴν περίοδο τοῦ Β' παγκόσμιου πολέμου τὸ ἄρθρο τοῦ Γ. Βασδραβέλλη, Τραγικὲς σελίδες τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον. Ἐγκατάστασις ἐλέω Γερμανῶν βουλγαρικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Κεντρικὴν Μακεδονίαν, ὁ.π. 13 (1973) 316-324.

4. Βλ. Φ. Μ. Πέτσα, «Θραῖ ἐππεύς», «πρωτοβούλγαρος» καὶ παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν, ὁ.π. 14 (1974) 387-392.

5. Βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ μελέται, VII. Ὁ Μομτσίλος καὶ τὸ κράτος του, ὁ.π. 2 (1941-1952) 332-346.

6. Βλ. Χ. Κ. Παπαστάθη, Ἡ διάδοσις τῆς Ἐξαβίβλου τοῦ Ἀρμενοπούλου εἰς τὸν Σλαβικὸν κόσμον, ὁ.π. 15 (1975) 16-27.

7. Βλ. Γ. Π. Γιογάλα, Τὸ ἐπικὸν ποίημα τοῦ ἐξ Ἀχρίδος Γρηγορίου Σταυρίδου (Pǎrlicev) «Σκενδέρμπης», ὁ.π. 11 (1971) 174-259.

8. Βλ. Στ. Γ. Παπαδοπούλου, Ἐνα στιχοῦργημα γιὰ τὸ Ἀρβανιτοχώρι (Ἀρμπανάσι) τοῦ Μεγάλου Τυρνόβου τῆς Βουλγαρίας, ὁ.π. 16 (1976) 13-23.

περιορισμένος, έχει συγκεντρώσει στους κόλπους του τους πιο ειδικούς σλαβολόγους τής χώρας και έχει να επιδείξει ένα αξιόλογο επιστημονικό έργο, από άποψη ποιότητας κυρίως.

Από τις λιγοστές αυτότελεϊς εκδόσεις τής παραπάνω εταιρείας επισημαίνουμε τρεϊς που ενδιαφέρουν τή βουλγαρική ιστορία. Πρόκειται για τὰ βιβλία τών καθηγητῶν Χαρ. Παπαστάθη σχετικά με τὸ νομοθετικό έργο τής Κυριλλομεθοδιανῆς ἀποστολῆς¹, Φαίδωνα Μαλιγκούδη για τὶς βουλγαρικές κυριλλικές ἐπιγραφές², καὶ Ἄντ. Ταχιάου για τὰ σλαβονικά χειρόγραφα τής μονῆς Παντελεήμονος τοῦ Ἁγίου Ὁρους³. Ἐπίσης, στὸ περιοδικὸ «Cyrillomethodianum», που εἶναι τὸ ἐπίσημο ὄργανο τής Ἐταιρείας⁴, ἔχουν δημοσιευθῆ ἀξιόλογα ἄρθρα σχετικά με γεγονότα καὶ πρόσωπα τής βουλγαρικής ιστορίας, τής μεσαιωνικῆς ἰδίως περιόδου. Μερικά ἀπὸ τὰ θέματα, στὰ ὁποῖα ἀναφέρονται τὰ ἄρθρα αὐτά, εἶναι τὰ ἐξῆς: ἡ ἴδρυση τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους⁵, ἡ στέψη τοῦ τσάρου Συμεῶν στὸ Ἑβδομον⁶, ἡ καταγωγή τών ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου⁷, οἱ βυζαντινοβουλγαρικές ἐκκλησιαστικές σχέσεις στὸ Μεσαίωνα⁸, τὰ σλαβικά τοπωνύμια⁹, ἀλλὰ καὶ ἄλλα, ὅπως ὁ Ἰωάννης Κουκουζέλης¹⁰, ὁ Γρ. Pärlicev¹¹, οἱ ἑλληνοβουλγαρικές πνευματικές σχέσεις τὸν 19ο

1. Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθη, Τὸ νομοθετικὸν ἔργον τής Κυριλλομεθοδιανῆς ἀποστολῆς ἐν Μεγάλῃ Μοραβίᾳ, Θεσσαλονίκη 1978.

2. Phaedon Malingoudis, Die mittelalterlichen Kyrillischen Inschriften der Hämus-Halbinsel. Teil I. Die bulgarischen Inschriften, Thessaloniki 1979.

3. Ant. - Emil. N. Tachiaos, The Slavonic Manuscripts of Saint Panteleimon Monastery (Rossikon) on Mount Athos, Thessaloniki 1981.

4. Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ «Cyrillomethodianum» κυκλοφόρησε τὸ 1971 καὶ μέχρι σήμερα ἔχουν ἐκδοθῆ πέντε τόμοι συνολικά. Ὁ 6ος καὶ ὁ 7ος τόμος τοῦ ἴδιου περιοδικοῦ πρόκειται νὰ κυκλοφορήσουν σύντομα.

5. Βλ. E. K. Chrysos, Zur Gründung des ersten bulharischen Staates, «Cyrillomethodianum» 2 (1972-1973) 7-13.

6. Βλ. E. K. Chrysos, Die «Krönung» Symeons in Hebdomon, δ.π. 3 (1975) 169-173.

7. Βλ. A. - E. Tachiaos, L'origine de Cyrille et de Methode. Verité et legende dans les sources slaves, δ.π. 2 (1972-1973) 98-140.

8. Βλ. I. Tarnanides, Byzantine-Bulgarian ecclesiastical Relations during the Reigns of Ioannis Vatatzis and Ivan Asen II, up to the year 1235, δ.π. 3 (1975) 28-52, καὶ A. - E. N. Tachiaos, Sur les traces d'un acte du tsar Ivan Alexandre, δ.π. σ. 183-189.

9. Βλ. A. Thavoris, The Slavs and Slav Toponyms and their endings in Greece, δ.π. 3 (1975) 190-218.

10. Βλ. A. Jakovljevic, Koukouzeles' Part in the Funerale Service of Mediaeval Serbia and Byzantium, δ.π. 1 (1971) 121-130.

11. Ch. K. Papastathis, Grigor Pärlicev traducteur de Chateaubriand en Grec, δ.π. 2 (1972-1973) 155-159.

αί.¹, καὶ ἄλλα². Ἡ ἴδια ἑταιρεία ὀργάνωσε ἀκόμη τὸν Μάιο τοῦ 1979 μὲ πολ-
λὴ ἐπιτυχία ἓνα διεθνὲς συμπόσιο μὲ θέμα: «littérature moyenne grecque
et littératures slaves. Correlations dans les recueils manuscrits»³.

Γιὰ νὰ ὁλοκληρώσῃ κανεὶς τὴν εἰκόνα τῆς ἔρευνας ποὺ γίνεται στὴ Θεσσα-
λονίκη πᾶνω σὲ θέματα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῆ καὶ
στὴ δραστηριότητα ὀρισμένων ἄλλων ἰδρυμάτων τῆς πόλης αὐτῆς καὶ ἰδίως
στὸ Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, ποὺ λειτουργεῖ ἀπὸ τὸ 1968 ὡς παράρτημα
τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Ὅπως εἶναι φυσικό, τὸ Κέντρο αὐτό, ἔχοντας ὡς ἀποστολὴ του τὴν ἔρευ-
να τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, φιλολογίας, τέχνης καὶ δικαίου, ἐνδιαφέρεται καὶ
γιὰ τὴν ἱστορία τῶν λαῶν ποὺ γειτόνευαν μὲ τὸ Βυζάντιο καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὴ
μεσαιωνικὴ ἱστορία τῶν Βουλγάρων, ποὺ ἐπὶ 8 αἰῶνες ἦταν ἄμεσα δεμένη μὲ
τὸ Βυζάντιο, δὲν ἔχει σημασία μὲ πῶς τρόπο. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, τόσο μέσα στὶς
αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις του ὅσο καὶ στὰ ἄρθρα ποὺ ἔχουν δημοσιευθῆ στὰ «Βυζα-
ντινά» (περιοδικὸ ὄργανο τοῦ Κέντρου) συναντᾶ κανεὶς ἀρκετὲς μελέτες ποὺ
ἀναφέρονται σὲ θέματα τῆς βουλγαρικῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας, ὅπως εἶναι: ὁ
«βίος» τῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου⁴, οἱ βυζαντινὲς πηγὲς καὶ οἱ Βούλγαροι⁵,
ἡ αὐτοκρατορικὴ ἰδέα στὸ Βυζάντιο καὶ ἡ βουλγαρικὴ κρατικὴ παράδοσις⁶, ἡ

1. Βλ. *M. Nystazopoulou-Pelékidis*, Quelques aspects de relations culturelles
gréco-bulgares. (A propos de trois articles de Manjo Stojanov), ὅ.π. 2 (1972-1973)
178-186, καὶ *M. Stojanov*, Gemeinsame kulturelle Zusammenarbeit zwischen Bulga-
ren und Griechen in Plovdiv während der ersten Hälfte des XIX. Jahrhunderts, ὅ.π.
3 (1975) 139-148.

2. Βλ. ἀκόμη καὶ τὰ παρακάτω ἄρθρα, ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸ «Cyrillomethodia-
num» καὶ ποὺ ἀναφέρονται, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, σὲ θέματα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας καὶ φι-
λολογίας: *J. Tsaras*, Le verbe ἐσθλαβώθη chez Constantin Porphyrogénète, ὅ.π. 1 (1971)
26-57, *Ch. K. Papastathis*, Les études slaves en Grèce (1960-1969), ὅ.π. σ. 183-203,
D. P. Bogdan, La minuscule dans les textes paléographiques slaves et roumains
écrits en cyrillique, ὅ.π. 2 (1972-1973) 23-42, *Hr. Kodov*, Bizantijsko-slavjanski li-
teraturno-istoričeski i tekstologičeski problemi, ὅ. π. σ. 141-153, *Ph. Malingoudis*, Ein
mittelbulgarisches Rätsel, ὅ.π. 3 (1975) 174-177, *A. - E. Tachias*, Mount Athos and
the Slavic Literatures, ὅ. π. 4 (1977) 1-35, καὶ *A. Djurova*, Le manuscrit pendant
le deuxième Royaume Bulgare (1185-1396), ὅ.π. σ. 36-99.

3. Οἱ ἀνακοινώσεις τοῦ συμποσίου αὐτοῦ δημοσιεύτηκαν στὸν τ. 5 (1979) τοῦ «Cy-
rillomethodianum».

4. Βλ. *I. E. Anastasiou*, Conceptions concerning the emperors in the Vitae of
St. Constantin - Cyril and Methodius, «Βυζαντινά» 3 (1971) 1-15.

5. Βλ. *Ph. Malingoudis*, Die Nachrichten des Niketas Choniates über die Entste-
hung des Zweiten Bulgarischen Staates, ὅ.π. 10 (1980) 51-149, καὶ *V. Beševliev*, Die
Nachrichten des Malalas über Bulgaren bei Theophanes, ὅ.π. σ. 337-347.

6. Βλ. *V. Tapkova - Zlatkova*, L' idée impériale à Byzance et la tradition étati-
que bulgare, ὅ. π. 3 (1971) 287-297. Πρβλ. καὶ *V. Beševliev*, Die Kaiseridee bei den
Protobulgaren, ὅ. π. σ. 81-93, καὶ *P. Christou*, The Missionary Tasks of the Byzantine
Emperor, ὅ.π. σ. 277-287.

συνάντηση Συμεών και πατριάρχη Νικολάου Μυστικοῦ τὸ 913¹, οἱ βυζαντινο-βουλγαρικές πολιτικές ἢ ἐκκλησιαστικές σχέσεις κατὰ τὸν 9ο² καὶ 12ο - 13ο αἰ.³, καὶ ἄλλα⁴.

Τέλος, μνημονεύουμε καὶ τὸ Πατριαρχικὸ Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν ποῦ ἐδῶ καὶ δέο δεκαετίες περίπου (ιδρύθηκε τὸ 1968) ἀναπτύσσει μιὰ λαμπρὴ δράση στὸν τομέα του, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τίς πολλές αὐτοτελεῖς ἐκδόσεις του καὶ τὸ περιοδικὸ ὄργανό του («Κληρονομία»). Μιὰ ἀπὸ τίς δραστηριότητες τοῦ ἰδρύματος αὐτοῦ, ἡ συλλογὴ σὲ μικροφίλμς καὶ ἡ μελέτη ἐλληνικῶν καὶ σλαβικῶν χειρογράφων ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἀλλοῦ, ἐνδιαφέρει ἀναμφισβήτητα καὶ τὸν ἐρευνητὴ τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτιστικοῦ βίου τῶν Βουλγάρων⁵.

Παράλληλα μὲ τὴ Θεσσαλονίκη ἀνάλογη δραστηριότητα, ἔχι ὅμως τόσο σημαντικὴ, παρατηρεῖται καὶ στὰ ἀντίστοιχα ἰδρύματα τῆς Ἀθήνας. Σημαντικὸ σταθμὸ στὸ χῶρο τῶν βαλκανολογικῶν ἐρευνῶν ἀποτελεῖ ἡ ἴδρυση τὸ 1963 στὴν Ἀθήνα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Σπουδῶν ΝΑ. Εὐρώπης ὡς μέλους τῆς Διεθνοῦς Ἐνώσεως Σπουδῶν ΝΑ. Εὐρώπης. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτή, ποῦ ἔχει γιὰ σκοπὸ νὰ ἐνισχύσῃ καὶ νὰ συντονίσῃ τίς βαλκανικὲς σπουδὲς στὴν Ἑλλάδα, νὰ ἐνθαρρύνῃ καὶ νὰ διευκολύνῃ τὴ συνεργασία τῶν Ἑλλήνων ἐπιστημόνων μὲ τοὺς συναδέλφους τους καὶ τὰ κέντρα τῶν ἄλλων βαλκανικῶν χωρῶν, παρουσίασε μιὰ ἀξιόλογη συμβολὴ στὴν ὀργάνωση καὶ συμμετοχὴ σὲ συνέδρια καὶ συμπόσια πάνω σὲ βαλκανικὰ θέματα κ.λ. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα εἶναι ἡ διοργάνωση τοῦ Β' Διεθνοῦς Συνεδρίου Σπουδῶν ΝΑ. Εὐρώπης στὴν Ἀθήνα τὸν Μάϊο τοῦ 1970⁶ καὶ ἐνὸς Διεθνοῦς Συμποσίου τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1981 στὸ Βόλο μὲ τὸ γενικὸ θέμα: «Ἡ τελευταία φάση τῆς Ἀνατολικῆς Κρί-

1. Βλ. Α. Σταυρίδου - Ζαφράκα, Ἡ συνάντηση Συμεών καὶ Νικολάου Μυστικοῦ (Αὐγουστος 913) στὰ πλαίσια τοῦ βυζαντινοβουλγαρικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ἐκδοσὴ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Θεσσαλονίκη 1972.

2. Βλ. Θ. Κορρέ, Σχέσεις Βυζαντίου καὶ Βουλγαρίας στὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Α' Ραγχαβέ, «Βυζαντινὰ» 11 (1982) 141-157.

3. Βλ. Th. Vlachos, Kalojan plündert Thrakien und Makedonien, δ.π. 2 (1970) 269-285, D. Angélov, A propos du nombre des troupes de la quatrième croisade en Bulgarie medievale, δ.π. 3 (1971) 15-29, I. Ταρνανίδη, Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου ἐναντι τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σέρβων, δ.π. 8 (1976) 47-89.

4. Βλ. π.χ. Φ. Μαλιγκοῦδη, Πρόσφατες μελέτες βυζαντινῆς ἱστορίας σὲ σλαβικὲς γλώσσες, δ.π. 9 (1977) 97-115.

5. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ ἰδρύματος αὐτοῦ βλ. σχετικὸ φυλλάδιο ποῦ ἐξέδωσε τὸ ἴδιο μὲ τὸν τίτλο : Πατριαρχικὸν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, πατρολογία, παλαιογραφία, βυζαντινολογία, Ἅγιον Ὄρος, Θεσσαλονίκη 1984, σελίδες 30.

6. Βλ. Actes du Iie Congrès International des Etudes du Sud-Est Européen (Athènes 1-13 mai 1970), τόμοι I-VI, Ἀθήναι 1972-1981.

σης καὶ ὁ Ἑλληνισμός, 1878-1881»¹. Καὶ στὰ δύο αὐτὰ συνέδρια ἐξετάστη-
καν καὶ πολλὰ θέματα ποὺ ἀναφέρονται, ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, στὴ βουλγαρικὴ ἱ-
στορία. Δὲν πρέπει, ἐπίσης, νὰ παραλείβουμε ν' ἀναφέρουμε καὶ τὴ σχολῆ διδα-
σκαλίας ὄλων τῶν βαλκανικῶν γλωσσῶν ποὺ ἐδῶ καὶ χρόνια ἔχει ὀργανωθῆ
στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὴν ἴδια Ἐπιτροπῆ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν παραπάνω Ἐπιτροπῆ, στὴν Ἀθήνα ὑπάρχουν καὶ ἄλλα
ἐπιστημονικὰ κέντρα ἢ σωματεῖα τὰ ὁποῖα, μολονότι τὸ κύριο ἀντικείμενο τῶν
ἐργασιῶν τους δὲν ἀφορᾷ ἄμεσα τὰ Βαλκάνια καὶ εἰδικότερα τὴν Βουλγαρία,
συμβάλλουν ὥστόσο κατὰ κάποιον τρόπο στὴν προώθηση τῶν βουλγαρολογικῶν
ἐρευνῶν στὴν Ἑλλάδα, κυρίως μὲ μελέτες ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἱστορικὲς σχέ-
σεις τῶν δυὸ λαῶν ἢ σὲ ἄλλα κοινὰ θέματα. Τέτοια ἰδρύματα εἶναι τὸ Κέντρο
Βυζαντινῶν καὶ τὸ Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος
Ἐρευνῶν, ποὺ ἰδρύθηκαν τὸ 1960², τὸ Κέντρο Ἐρεύνης Μεσαιωνικοῦ καὶ Νέου
Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ἢ Ἐταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ
ἄλλα.

Ἀναφερθῆκαμε ὡς τώρα στὴν ἐπιστημονικὴ δραστηριότητα τῶν κυριότε-
ρων ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ἀθήνας πάνω στὸ
θέμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἔρευνα περιορίζεται
μόνο σ' αὐτά. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐργασίες ποὺ ἐκδίδονται αὐτοτελῶς ἀπὸ τοὺς πα-
ραπάνω φορεῖς ἢ ποὺ δημοσιεύονται στὰ περιοδικὰ τους ὑπάρχουν καὶ ἀρκετὲς
μελέτες ποὺ προωθοῦν τὶς γνώσεις μας πάνω σὲ θέματα τῆς ἱστορίας τῆς Βουλ-
γαρίας καὶ ποὺ ἔχουν ἐκδοθῆ εἴτε μεμονωμένα ἀπὸ διάφορους ἐρευνητὲς εἴτε
μὲ τὴν εὐκαιρία κάποιου συνεδρίου ἢ ἄλλης ἐπιστημονικῆς ἐκδήλωσης εἴτε, τέ-
λος, ἔχουν δημοσιευθῆ σὲ περιοδικὰ ὄργανα ἄλλων ἐπιστημονικῶν σωματείων,

1. Βλ. τὸν τόμο τῶν Πρακτικῶν τοῦ Συμποσίου αὐτοῦ, ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ
1983, καὶ ἰδιαίτερα τὰ ἄρθρα τῶν: *Evangelos Kofos*, Greece at the Crossroads (1878-
1881). Reappraisal of Priorities in an Evolving Balkan Setting, σ. 31-48. *George Cas-
tellan*, Les Balkans et la Grèce au lendemain du traité de Berlin, 13 Juillet 1878, σ.
113-124. *Nadia Danova*, L' incorporation de la Thessalie à la Grèce et l' opinion pu-
blique, σ. 165-183. *István Diószegi*, Die österreichisch-ungarische Monarchie und die
Organisierung Ostrumeliens (1878-1879), σ. 223-243. *Σπύρον Δ. Λουκάτου*, Ὁ Ἑλλη-
νισμός τῆς διασπορᾶς καὶ ἡ κρίση τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος (1875-1881), σ. 335-348.
Κυριακῆς Μαρώνη, Σύλλογοι Θράκης καὶ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, σ. 349-361. *Radoslav
Popov*, La diplomatie de la principauté de Bulgarie et l' application des décisions
du traité de Berlin (1878-1881), σ. 403-419. *Elena Statelova*, Partis politiques en
Roumélie Orientale (1879-1885), σ. 461-475, καὶ *Ἐλένης Μπελιᾶ*, Ἑλληνικὰ σχολεῖα
τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας κατὰ τὸ διάστημα 1878-1885, σ. 527-545.

2. Γιὰ τὴ δραστηριότητα τῶν Κέντρων αὐτῶν βλ. Ἐθνικὸν Ἰδρυμα Ἐρευνῶν, Κέν-
τρον Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Σύνοψη πεπραγμένων 1960-1980, Ἀθήνα 1980, καὶ Κέντρον
Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν, Ἐκθεση εἰκοσαετίας 1960-1980, Ἀθήνα 1980.

εκτός από εκείνα που ήδη μνημονεύσαμε¹. Στην πρώτη π.χ. κατηγορία ανήκουν τὰ ἔργα τοῦ καθηγητῆ Γ. Κονιδάρη γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἀχρίδας², τοῦ καθηγητῆ Δ. Πετρόπουλου γιὰ τὶς πνευματικὲς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων κατὰ τὸν 19ο αἰ.³, τοῦ Φ. Γελαδόπουλου γιὰ τὴ βουλγαρικὴ ἀντιφασιστικὴ ἀντίσταση⁴ καὶ ἄλλα.⁵ Πρέπει ἐπίσης νὰ μνημονεύσουμε καὶ τοὺς δυὸ τόμους ποὺ ἐκδόθηκαν μὲ τὴν εὐκαιρία ἑνὸς Διεθνοῦς Συμποσίου ποὺ ὀργάνωσαν τὸ 1960 στὴ Θεσσαλονικὴ ἢ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης καὶ ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης γιὰ τὴ συμπλήρωση 1100 χρόνων ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ τῶν ἀδελφῶν Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου. Οἱ τόμοι αὐτοὶ περιλαμβάνουν πολλὰ ἀξιόλογα μελέτες πάνω στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τῶν ἀποστόλων τῶν Σλάβων.⁶ Στὸ ἴδιο γεγονός ἀφιερώθηκαν ἐπίσης τὴ χρονιὰ ἐκείνη καὶ οἱ τόμοι τῶν περιοδικῶν «Γρηγόριος ὁ Παλαμαῆς» (τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης)⁷ καὶ «Ἐκκλησία» (τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος)⁸ μὲ μελέτες πάνω στὸ ἴδιο θέμα⁹.

1. Ἀρκετὰ ἄρθρα, ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴ βουλγαρικὴ ἱστορία, ἔχουν δημοσιευθῆ καὶ στὸ περιοδικὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἐπιμελητηρίου», ποὺ ἄρχισε νὰ ἐκδίδεται στὴν Ἀθήνα τὸ 1935 ἀπὸ μιὰ ἐπιτροπὴ Θρακῶν μὲ διευθυντὴ τὸν Πολύδωρο Παπαχριστοδούλου. Τὸ περιοδικὸ αὐτὸ ἀπὸ τὸ 1953 ἔγινε τὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ ἀπὸ τὸ 1976 μετονομάστηκε σὲ «Ἀρχεῖον Θράκης» (βλ. π.χ. τοὺς τόμους τῶν ἐτῶν 1958, 1961, 1962 καὶ 1966).

2. Γερ. Κονιδάρη, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Ἀχρίδος, Ἀθήναι 1967.

3. Δημ. Πετροπούλου, Πνευματικὲς σχέσεις Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων τὸν ΙΘ' αἰῶνα, Θεσσαλονικὴ 1968.

4. Φίλιππα Γελαδόπουλου, Ἡ βουλγαρικὴ ἀντιφασιστικὴ ἀντίσταση, 1941-1944, Ἀθήνα 1978.

5. Βλ. π.χ. καὶ τὰ ἐξῆς δημοσιεύματα: Γ. Τούλια, Ἡ ἐκκλησία τῆς Βουλγαρίας κατὰ τὸν Μεσαίωνα, Ἀθήναι 1960. Ἀλεξ. Κραντονέλλη, Ἡ κατὰ τῶν Λατίνων ἐλληνοβουλγαρικὴ σύμπραξις ἐν Θράκη 1204-1206, Ἀθήναι 1964. Ἀρετῆς Τούντα-Φεργάδη, Ἑλληνοβουλγαρικὲς μειονότητες. Πρωτόκολλο Πολίτη-Κάλφωφ, Ἀθήναι 1982. Ἀπ. Γκισαβίδη, Τὸ Μελένικον, Ἀθήναι 1957. Τοῦ ἴδιου, Σελίδες τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονικὴ 1966. Μυρτίλου Κ. Ἀποστολίδη, Ὁ Στενίμαχος, Ἀθήναι 1962. Π. Πέννα, Μελένικος. Ὁ ἀκρίτας τοῦ ἐλληνικοῦ βορρᾶ, Ἀθήναι 1964. Θεοδ. Ν. Βλάχου, Ἡ ἱστορία τῆς Φιλιππουπόλεως κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, Θεσσαλονικὴ 1972. Βλ. ἀκόμη καὶ Ν. Βλάχου, Ἱστορία τῶν κρατῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, τ. Α' (1908-1914), Ἀθήναι 1954, καὶ D. Pentzopoulos, The Balkan exchange of minorities and its impact upon Greece, La Haye 1962.

6. Βλ. Κυρίλλω καὶ Μεθοδίω Τόμος Ἐόρτιος ἐπὶ τῇ χιλιοστῇ καὶ ἑκατοστῇ ἐτηρίδι, Θεσσαλονικὴ τεύχ. 1 (1966) σελ. VIII + 350, τεύχ. II (1968) σελ. VIII + 366. Γιὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ἄρθρων ποὺ περιλαμβάνονται στοὺς τόμους αὐτοὺς βλ. Papastathis, Les études slaves en Grèce, σ. 185-186.

7. Βλ. «Γρηγόριος Παλαμαῆς» 49 (1966) τεύχ. 11-12.

8. Βλ. «Ἐκκλησία» 43 (1966) τεύχ. 16-17.

9. Γιὰ τὰ ἄρθρα τῶν παραπάνω τόμων βλ. Papastathis, ὁ.π. σ. 186-188.

Θὰ κλείσουμε τὴ σύντομη αὐτὴ ἐπισκόπηση τοῦ θέματος ποὺ ἐξετάζουμε μὲ μιὰ μικρὴ ἀναφορὰ καὶ στὴ συμβολὴ τῶν πανεπιστημιακῶν ἱλοσοφικῶν καὶ Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς χώρας μας πάνω στὴν ἔρευνα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας. Στὸ προηγούμενο συμπόσιο τὸ 1981 στὸ Ράμπροβονο δόθηκε ἡ εὐκαιρία σ' ἓναν ἀπὸ μᾶς νὰ ἐξετάσῃ πιὸ ἀναλυτικὰ τὸ θέμα τῆς διδασκαλίας τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια καὶ τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσης, καὶ νὰ κάνῃ μερικὲς γενικὲς παρατηρήσεις¹, ποὺ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τις ἐπαναλάβουμε σήμερα. Θὰ περιοριστοῦμε μόνον νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ ἔρευνα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας στὰ ἑλληνικὰ πανεπιστήμια πραγματοποιεῖται κυρίως μέσα στὰ πλαίσια τῆς διδασκαλίας καὶ ἔρευνας τῆς βυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς ἱστορίας, τῆς βαλκανικῆς ἱστορίας (μόνον στὰ Πανεπιστήμια Θεσσαλονίκης καὶ Ἰωαννίνων), τῆς Ἱστορίας τῶν Σλαβικῶν Ἐκκλησιῶν στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου (Ἑσσαλονίκης καὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Δικαίου τῶν Νομικῶν Σχολῶν. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἄρθρα ποὺ ἔχουν δημοσιευθῆ ἢ ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ τῶν παραπάνω Σχολῶν, τὰ θέματα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας ποὺ ἀπασχολοῦν καὶ ἐδῶ τοὺς Ἕλληνες ἔρευνητὲς εἶναι ὁ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος², ἡ Κλήμης Ἀχρίδος³, ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδων⁴ τὸ Βουλγαρικὸ Ἐκκλησιαστικὸ Ζήτημα⁵, καὶ οἱ βυζαντινοβουλγαρικὲς γενικὰ σχέσεις, κ.λ.

1. Βλ. σχετικὰ: *Stephanos J. Papadopoulos*, L'enseignement de l'histoire bulgare dans les universités et les écoles secondaires grecques, στὸν τόμο ποὺ ἐξέδωσε τὸ Πανεπιστήμιο τῆς Σόφιας «Kliment Ohridski» μὲ τὸν τίτλο: «Universitetski izledvanija i prepodavaniija na bǎlgarskata istorija u nas i v čužbina, Meždunaroden simpozium, Rǎmporovo - 1981», Sofija 1982, σ. 140-162. Τὸ ἴδιο δημοσιεύτηκε καὶ στὰ «Σύμμεικτα Νεώτερης Ἱστορίας» τεύχ. Α' (Ἰωάννινα 1982) σ. 55-74. Βλ. καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση στὸ περιοδικὸ «Δωδώνη» 9 (Ἰωάννινα 1980) 109-130.

2. Βλ. π.χ. *I. Ἀναστασίου*, Βίος Κωνσταντίνου-Κυρίλλου. Βίος Μεθοδίου (μετάφρασις). Βίος Κλήμεντος Ἀχρίδος, «Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Παν/μίου Θεσσαλονίκης» 12 (1967) 111-200, *Κ.Γ. Μπόνη*, Οἱ Ἕλληνες ἱεραπόστολοι τῶν Σλάβων Κύριλλος καὶ Μεθόδιος ὑπὸ τὸ νέον φῶς τῆς ἐπιστήμης, «Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν» 16 (1968) 517-544, τοῦ ἴδιου, Προσπάθεια διαλευκάνσεως τοῦ προβλήματος τοῦ Οἴκου τῶν Ἁγίων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου διὰ νέας ἐρμηνείας ὀρισμένων ψηφιδωτῶν καὶ ἐπιγραφῶν τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, ὅ.π. 17 (1971) 79-146.

3. Βλ. Ἀναστασίου, Βίος Κωνσταντίνου - Κυρίλλου, ὅ.π.

4. Βλ. *Γ. Ι. Κουιδάρη*, Α' Περί τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδων καὶ τῶν Notitiarum No 3 παρὰ Parthey, «Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Παν/μίου Ἀθηνῶν» 16 (1968) 221-275, καὶ Β' Συνοπτικὴ Ἐκθεσις περὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδων, ὅ.π. σ. 277-323.

5. Βλ. *Κ. Κουιδάρη*, Ἡ ἄρις τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος, «Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Παν/μίου Θεσσαλονίκης» 1 (1953) 89-116, Ἀντωνίου Παπαδοπούλου, Ἡ Βουλγαρικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ αἱ διορθόδοξοι σχέσεις (ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος μέχρι σήμερον), ὅ.π. 20 (1975) 167-229.

Ἀπὸ τῆ σύντομη ἀναφορά μας στὰ Πανεπιστήμια θὰ μπορούσε ἴσως νὰ σχηματίση κανεὶς τὴν ἐσφαλμένη ἐντύπωση ὅτι τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἔρευνας πάνω στὸ θέμα ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει πραγματοποιεῖται στὰ ἐξωπανεπιστημιακὰ ἰδρύματα. Ὅμως κάτι τέτοιο δὲν εἶναι σωστό, γιατί στὴν οὐσία οἱ περισσότεροι ἐρευνητές, ποῦ συνεργάζονται μὲ τὰ διάφορα ἰνστιτούτα ἢ δημοσιεύουν ἐκεῖ τὶς μελέτες τους, ἐργάζονται παράλληλα καὶ στὰ Πανεπιστήμια. Τὶς περισσότερες μάλιστα φορές ἐκεῖνη εἶναι καὶ ἡ κύρια ἀπασχόλησή τους.

Ἀπὸ ὅσα ἤδη ἀναφέραμε, μπορούμε, νομίζουμε, νὰ καταλήξουμε στὶς ἀκόλουθες γενικὲς διαπιστώσεις καὶ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ἔρευνα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας στὴν Ἑλλάδα:

1) Ἀναμφισβήτητα παρατηρεῖται κατὰ τὴν τελευταία τριακονταετία μιὰ σημαντικὴ ἀνάπτυξη στὴν Ἑλλάδα τῶν βαλκανολογικῶν γενικῶν σπουδῶν, καὶ εἰδικότερα τῆς Βουλγαρολογίας, μὲ κέντρο κυρίως τὴ Θεσσαλονίκη.

2) Οἱ σπουδὲς αὐτὲς καὶ οἱ ἔρευνες πραγματοποιοῦνται παράλληλα ἀπὸ περισσότερους φορεῖς (Πανεπιστήμια, ἰνστιτούτα, ἐρευνητικὰ κέντρα, ἐπιστημονικὰ σωματεῖα κ.λ.) καὶ, μερικὲς φορές, σὲ συνεργασία καὶ μὲ ἀντίστοιχους φορεῖς τοῦ ἐξωτερικοῦ. Εἰδικὰ στὸν τομέα τῆς Βουλγαρολογίας ἡ συνεργασία αὐτὴ ἔχει ἀκόμη περιορισμένο χαρακτήρα καὶ πρέπει νὰ γίνῃ ἀπ' ὅλους προσπάθεια γιὰ νὰ διευρυνθῇ.

3) Ἡ ἔρευνα τῆς βουλγαρικῆς ἱστορίας ἀπὸ Ἕλληνας ἐπιστήμονες, στὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῆς, δὲν ἔχει ἀκόμη ἐντελῶς αὐτόνομο χαρακτήρα, ἀλλὰ ἐντάσσεται στὰ γενικότερα πλαίσια τῆς ἔρευνας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ περιορίζεται στὴ μελέτη τῶν σχέσεων τῶν δυὸ λαῶν σὲ διάφορες ἱστορικὲς περιόδους, π.χ. βυζαντινὴ καὶ νεώτερη. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ παραγνωρίζεται τὸ γεγονός ὅτι ἔχουμε ἤδη καὶ καρποὺς ἐρευνῶν πάνω σὲ θέματα καθαρὰ βουλγαρικῆς ἱστορίας, ὅτι ὑπάρχει ἤδη μιὰ σημαντικὴ ὑποδομὴ στὴν Ἑλλάδα ὅσον ἀφορᾷ τὶς εἰδικευμένες βιβλιοθῆκες, τοὺς νέους βουλγαρομαθεῖς ἐπιστήμονες, κ.λ., καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν εἰδικῶν τῶν δυὸ χωρῶν ἐπικρατεῖ ἕνα κλίμα ἀμοιβαίας φιλίας καὶ διύθεσης γιὰ συνεργασία. Ὅλα αὐτὰ μᾶς ἐπιτρέπουν, χωρὶς ἑμβολία, νὰ ἔχουμε πολὺ αισιόδοξες προοπτικὲς γιὰ τὸ μέλλον.